

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJIY DAVLATLAR DAVLAT BYUDJETIDAGI SOLIQLARNING RO'LINI QIYOSIY TAHLIL QILISH

Suyunov T.SH

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
"Soliqlar va byudjet hisobi" fakulteti talabasi.

+998950950503,

turonbeksuyunov7@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19382514>

ARTICLE INFO

Received: 21st March 2026
Accepted: 25th March 2026
Published: 30th March 2026

KEYWORDS

Davlat byudjeti, qiyosiy tahlil, O'zbekiston, xorijiy davlatlar, soliq ma'murchiligi, byudjet barqarorligi, fiskal model.

ABSTRACT

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi va xorijiy davlatlar davlat byudjeti daromadlarida soliqlarning o'rni qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi soliqlarning davlat byudjetini shakllantirishdagi fiskal ahamiyatini, ularning tarkibiy tuzilishini hamda turli mamlakatlarda qo'llanilayotgan soliq modellari o'rtasidagi farqlarni aniqlashdan iborat. O'zbekiston bo'yicha davlat byudjeti daromadlarida to'g'ri soliqlar, egri soliqlar va resurs soliqlarining ulushi tahlil qilinib, xorijiy davlatlar, xususan Fransiya, Germaniya, Koreya Respublikasi, misolida soliqlarning fiskal roli bilan solishtirildi.

Davlat byudjeti har qanday mamlakatning moliyaviy tizimida markaziy o'rin tutadi. U davlatning ijtimoiy, iqtisodiy, mudofaa, infratuzilmaviy va institutsional vazifalarini moliyalashtirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Davlat byudjeti daromadlarini shakllantiruvchi manbalar orasida soliqlar alohida ustuvor ahamiyatga ega bo'lib, ular fiskal barqarorlikni ta'minlash, davlat xarajatlarini qoplash, iqtisodiyotni tartibga solish hamda ijtimoiy qayta taqsimlash funksiyalarini bajaradi.[1] Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat byudjeti daromadlarida soliqlarning o'rni mamlakatning iqtisodiy modeli, davlat tuzilishi, ijtimoiy siyosati, ishlab chiqarish bazasi va soliq ma'murchiligi darajasiga qarab keskin farqlanadi. Masalan, ayrim rivojlangan davlatlarda ijtimoiy badallar va jismoniy shaxslar daromad solig'i byudjet tushumlarining yetakchi qismini tashkil etsa, boshqalarida qo'shilgan qiymat solig'i yoki korporativ daromad solig'i ustunlik qiladi. OECDning 2023 yil bo'yicha yakuniy ma'lumotlariga ko'ra, o'rtacha hisobda ijtimoiy sug'urta badallari jami soliq tushumlarining 25,5 foizini, jismoniy shaxslar daromad solig'i 23,7 foizini, QQS 20,5 foizini, korporativ daromad solig'i esa 11,9 foizini tashkil etgan. Demak, byudjet daromadlarida soliqlarning nafaqat miqdoriy ulushi, balki ularning tarkibiy tuzilmasi ham iqtisodiy siyosatning muhim ko'rsatkichi hisoblanadi.[2]

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda soliq-byudjet siyosatini takomillashtirish, soliq ma'murchiligini soddalashtirish, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish va byudjet

daromadlarini barqaror oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonning 2025–2027 yillarga mo'ljallangan fiskal strategiyasida konsolidatsiyalashgan byudjet daromadlari va xarajatlari prognozlarini, fiskal siyosatning ustuvor yo'nalishlari hamda fiskal xatarlarni baholash masalalari alohida aks ettirilgan. 2025 yilgi soliq siyosatida esa asosiy soliq stavkalarining barqaror saqlab qolingani ko'rsatilgan: QQS 12 foiz, foyda solig'i bazaviy stavkasi 15 foiz, jismoniy shaxslar daromad solig'i 12 foiz, ijtimoiy soliq 12 foiz etib belgilangan. Bu holat O'zbekistonda soliq tizimini keskin fiskal yuk orqali emas, balki bazani kengaytirish, ma'murchilikni yaxshilash va tushumlar barqarorligini oshirish orqali rivojlantirishga urg'u berilayotganini anglatadi. Shuningdek, O'zbekistonda soliq ma'murchiligini takomillashtirish natijalari ham soliqlarning davlat byudjetidagi rolini ilmiy jihatdan o'rganish zarurligini kuchaytiradi. Jahon banki ma'lumotiga ko'ra, 2024 yilda O'zbekistonda prognoz qilingan soliq tushumlari 196 271,2 mlrd so'm bo'lgan bo'lsa, amaldagi tushumlar 199 449,1 mlrd so'mni tashkil etib, reja 101,6 foizga bajarilgan. Shu manbada soliq yig'imlari xarajat koeffitsienti 2021 yildagi 1,53 foizdan 2024 yilga kelib 0,83 foizgacha kamaygani qayd etilgan. Bu soliq ma'murchiligi samaradorligi oshib borayotganini, ya'ni soliqlarning byudjet daromadlaridagi o'rni nafaqat normativ stavkalar, balki boshqaruv sifati bilan ham chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi. [3]

O'zbekiston Respublikasi va xorijiy davlatlar davlat byudjeti daromadlarida soliqlarning o'rni, tarkibi va fiskal ahamiyatini aniqlash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi qiyosiy iqtisodiy tahlil, statistik kuzatuv, strukturaviy tahlil, dinamik tahlil, mantiqiy umumlashtirish va iqtisodiy talqin usullarining o'zaro uyg'unlashuviga asoslandi. Ushbu yondashuv tadqiqot predmetini faqat son ko'rsatkichlari orqali emas, balki ularning iqtisodiy mazmuni, fiskal funksiyasi va davlat moliyasidagi amaliy ahamiyati nuqtai nazaridan ham ochib berishga xizmat qiladi. Tadqiqotda statistik tahlil usuli muhim o'rin egallaydi. Statistik tahlil doirasida mutlaq, nisbiy va o'rtacha ko'rsatkichlar qo'llanadi. Jumladan, davlat byudjeti daromadlarida soliqlarning ulushi foizlarda ifodalanadi, soliq tushumlarining vaqt bo'yicha o'zgarishi dinamik qatorlar yordamida aniqlanadi, turli mamlakatlar o'rtasidagi farqlar esa nisbiy ko'rsatkichlar asosida solishtiriladi. Statistik tahlil jarayonida soliq tushumlarining o'sish sur'ati, byudjet daromadlarida ayrim soliqlarning salmog'i, YAIMga nisbatan soliq tushumlarining ulushi va soliq yukining strukturasi alohida o'rganiladi. Bu esa mavzuni nafaqat nazariy, balki empirik dalillar orqali asoslash imkonini beradi.[]

O'zbekiston Respublikasi va tanlab olingan xorijiy davlatlarda soliqlarning davlat moliyasidagi roli yuqori bo'lsa-da, ularning byudjetdagi ulushi, tarkibiy tuzilishi va fiskal tayanch manbalari sezilarli darajada farqlanadi. Qiyosiy tahlilda ikki analitik kesim qo'llandi: birinchisi, O'zbekiston davlat byudjeti daromadlari tarkibida soliqlarning amaliy salmog'i; ikkinchisi, OECD metodologiyasi bo'yicha ayrim xorijiy davlatlarda soliqlarning YAIMga nisbati va soliq tarkibi. Bu ikki kesim to'liq bir xil metodologiya emas, lekin soliqlarning fiskal rolini ochishda bir-birini to'ldiradi. O'zbekiston bo'yicha quyidagi rasmiy ma'lumotlar davlat byudjeti daromadlarida soliqlar ustuvor o'rin tutishini ko'rsatadi: 2024 yil yakunida davlat byudjeti daromadlari 274,4 trln so'mni, konsolidatsiyalashgan byudjet daromadlari esa 385,8 trln so'mni tashkil etgan. 2024 yil I choragida davlat byudjeti daromadlari 50,27 trln so'm bo'lib, shundan 18,08 trln so'm to'g'ri soliqlar, 19,40 trln so'm egri soliqlar, 7,51 trln so'm resurs va mulk soliqlari, 5,28 trln so'm boshqa daromadlarga to'g'ri kelgan.

jadval. O'zbekiston davlat byudjeti daromadlari tarkibida soliqlarning o'rni (2024 yil, I chorak)[3]

Ko'rsatkich	Miqdor, mlrd so'm	Jami daromaddagi ulushi, %
Jami davlat byudjeti daromadlari	50 272,5	100,0
To'g'ri soliqlar	18 078,9	36,0
Egri soliqlar	19 397,5	38,6
Resurs va mulk soliqlari	7 512,9	14,9
Boshqa daromadlar	5 283,2	10,5
Jami soliq daromadlari	44 989,3	89,5
QQS	13 232,2	26,3
Aksiz solig'i	3 847,3	7,7
Bojxona boji	2 318,0	4,6

1-jadval natijalari O'zbekistonda davlat byudjeti daromadlarining deyarli to'qqizdan sakkiz qismi emas, balki qariyb o'ndan to'qqiz qismi soliq manbalari hisobidan shakllanganini ko'rsatadi. Eng katta ulush egri soliqlarga to'g'ri kelgan bo'lib, ular jami daromadning 38,6 foizini tashkil etgan. To'g'ri soliqlar ulushi 36,0 foiz, resurs va mulk soliqlari 14,9 foiz, boshqa daromadlar esa 10,5 foizni tashkil etgan. Egri soliqlar ichida QQS alohida yetakchilik qilgan va uning o'zi jami daromadlarning 26,3 foizini bergan. Bu holat O'zbekiston byudjet modelida iste'molga asoslangan soliq bazasi, xususan QQS, fiskal barqarorlikning asosiy tayananchi bo'lib qolayotganini anglatadi. O'zbekiston bo'yicha qo'shimcha natija shundan iboratki, 2024 yilda prognoz qilingan soliq tushumlari 196 271,2 mlrd so'm bo'lgan bo'lsa, amaldagi tushumlar 199 449,1 mlrd so'mga yetgan va reja 101,6 foizga bajarilgan. Bu esa soliq ma'murchiligi va yig'im intizomi kuchayib borayotganini ko'rsatadi. [4]

Xorijiy davlatlar bilan qiyoslash uchun OECDning 2025 yilgi rasmiy ma'lumotlari asosida Fransiya, Germaniya va Koreya Respublikasi tanlab olindi. Bu davlatlar turli fiskal modellarni ifodalaydi: yuqori soliq yukiga ega ijtimoiy model, ijtimoiy badallarga tayanuvchi kontinental model, nisbatan pastroq soliq yukiga ega sanoatlashgan Osiyo modeli, daromad bazasi torroq bo'lgan Lotin Amerikasi modeli hamda egri soliqlarga nisbatan yuqori tayanadigan model. 2024 yilda OECD bo'yicha o'rtacha soliq-YAIM nisbati 34,1 foizni tashkil etgan; Fransiyada bu ko'rsatkich 43,5 foiz, Germaniyada 38,0 foiz, Koreyada 25,3 foiz, Turkiyada 24,0 foiz va Meksikada 18,3 foiz bo'lgan.[5]

jadval. Tanlangan xorijiy davlatlarda soliqlarning fiskal roli va tarkibi

Davlat	Soliq/YAIM, 2023 %	Soliq/YAIM, 2024 %	Soliq tarkibidagi ustun manba (2023)	Asosiy ulush, % total tax revenue
Fransiya	43,9	43,5	Ijtimoiy badallar	33,2
Germaniya	37,3	38,0	Ijtimoiy badallar	38,4
Koreya	26,9	25,3	Daromad soliqlari	34,2

Respublikasi				
OECD o'rtachasi	33,7	34,1	Daromad soliqlari + SSC + iste'mol soliqlari aralash modeli	daromad soliqlari 35,6; SSC 25,5; QQS 20,5

2-jadval natijalari tanlangan mamlakatlar o'rtasida juda aniq fiskal tafovutlar mavjudligini ko'rsatadi. Fransiya va Germaniyada soliq tizimi ijtimoiy badallar bilan yaqin bog'langan: Fransiyada ijtimoiy badallar jami soliq tushumlarining 33,2 foizini, Germaniyada esa 38,4 foizini tashkil etgan. Bu davlatlarda davlat byudjeti va kengroq ma'nodagi davlat moliyasi ijtimoiy sug'urta tizimi bilan chambarchas bog'liq. Fransiyada shuningdek mulk soliqlari ulushi OECD o'rtachasidan yuqori, Germaniyada esa jismoniy shaxslar daromad soliqlari ulushi nisbatan yuqori bo'lib, korporativ soliqlar va iste'mol soliqlari ulushi OECD o'rtachasidan pastroq.[7,8]

Koreya Respublikasida 2024 yilda soliq-YAIM nisbati 25,3 foizgacha pasaygan bo'lsa-da, soliq tarkibida daromad soliqlari va ijtimoiy badallar yetakchi o'rinni saqlab qolgan. 2023 yilda daromad soliqlari jami soliq tushumlarining 34,2 foizini, ijtimoiy badallar 29,2 foizini, tovar va xizmatlar soliqlari esa 22,6 foizini tashkil etgan. Shu bilan birga, Koreyada korporativ daromad soliqlari ulushi 14,4 foiz bo'lib, OECD o'rtachasidan yuqori darajada qolgan. Bu esa Koreya fiskal modelida korporativ sektorning byudjetni shakllantirishdagi roli muhim ekanini ko'rsatadi.[9]

O'zbekiston Respublikasi va tanlangan xorijiy davlatlarda soliqlarning davlat byudjetidagi roli yuqori ekanini tasdiqladi, biroq ularning fiskal funksiyasi va tarkibiy asoslari bir xil emas. O'zbekistonda davlat byudjeti daromadlarining asosiy qismi soliq tushumlari hisobidan shakllanayotgani, ayniqsa egri soliqlarning ustunligi, mamlakat fiskal modelining iste'molga asoslangan manbalarga sezilarli darajada tayanganini ko'rsatadi. 2024 yil I chorak ma'lumotlariga ko'ra, jami davlat byudjeti daromadlarining 89,5 foizi soliq daromdlari hissasiga to'g'ri kelgan, bunda egri soliqlar ulushi 38,6 foiz, to'g'ri soliqlar 36,0 foiz va resurs hamda mulk soliqlari 14,9 foizni tashkil etgan. QQSning o'zi jami daromadlarning 26,3 foizini bergani O'zbekistonda aynan iste'mol soliqlari fiskal tayanch vazifasini bajarayotganini anglatadi. Mazkur holatni xorijiy davlatlar tajribasi bilan solishtirganda, O'zbekiston modeli Fransiya va Germaniya kabi yuqori soliq yukiga ega ijtimoiy davlatlar modelidan sezilarli farq qilishi ayon bo'ladi. Ushbu mamlakatlarda fiskal tizim ijtimoiy sug'urta badallari va mehnat daromadlaridan olinadigan soliqlarga ko'proq tayanadi. Masalan, Fransiyada jami soliq tushumlarining 33,2 foizi, Germaniyada esa 38,4 foizi ijtimoiy badallarga to'g'ri keladi. Bu ko'rsatkichlar mazkur davlatlarda byudjet va ijtimoiy himoya tizimi o'rtasida kuchli institutsional bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. O'zbekistonda esa soliq tizimi ko'proq ishlab chiqarish, iste'mol va resurslardan tushadigan daromadlarga tayangan bo'lib, ijtimoiy sug'urta badallarining fiskal roli nisbatan cheklangan. O'zbekistonda ham egri soliqlarning eng katta ulushga ega bo'lishi byudjet tushumlarining ichki iste'mol, import va bilvosita soliq bazasiga tayanganini ifodalaydi. Bunday model qisqa muddatda barqaror daromad manbaini yaratishi mumkin, chunki iste'mol soliqlari nisbatan keng bazaga ega va yig'ilishi osonroq. Shu bilan birga, bunday tizimning ayrim cheklovlari ham mavjud: bilvosita soliqlarning yuqori ulushi narxlar darajasiga bosim o'tkazishi, past daromadli qatlamlar zimmasiga nisbatan og'irroq yuk tushirishi va ijtimoiy adolat masalasini murakkablashtirishi mumkin.

Koreya Respublikasi misoli esa daromad soliqlari va korporativ tushumlarning fiskal muhimligini namoyon etadi. Koreyada 34,2 foizi daromad soliqlariga to'g'ri keladi. Koreyada

korporativ daromad solig'ining yuqori ulushi korporativ sektorning byudjetni shakllantirishdagi o'rnini kuchaytiradi. Bu tajriba O'zbekiston uchun shuni ko'rsatadiki, byudjet daromadlarining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlash uchun iste'mol soliqlari bilan bir qatorda daromad soliqlari bazasini ham bosqichma-bosqich kengaytirish maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin. Ayniqsa, iqtisodiyotning rasmiylashuvi, bandlikni legallashtirish va shaffof hisobot tizimining mustahkamlanishi jismoniy va yuridik shaxslar daromadlaridan byudjetga tushumlarni oshirish imkonini beradi. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat namoyon bo'ldi: soliqlarning byudjetdagi roli faqat ularning nominal hajmi bilan emas, balki soliq ma'murchiligi samaradorligi bilan ham belgilanadi.[9]

O'zbekistonda 2024 yilda prognoz qilingan soliq tushumlarining 101,6 foizga bajarilgani soliq yig'imlari tizimi kuchayib borayotganini ko'rsatadi. Demak, byudjet barqarorligini ta'minlashda soliq stavkalarini oshirishdan ko'ra, ma'murchilikni yaxshilash, raqamlashtirish, soliq bazasini kengaytirish va yashirin iqtisodiyotni qisqartirish samaraliroq yo'l bo'lishi mumkin. Bu jihat xalqaro tajriba bilan ham mos keladi, chunki ko'plab davlatlarda fiskal barqarorlikning asosiy omili aynan yuqori ma'murchilik sifati va soliq intizomidir. Shuningdek, tadqiqot natijalari soliqlarning davlat byudjetidagi roli mamlakatning iqtisodiy modeli bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatdi. Yuqori ijtimoiy xarajatlarga ega davlatlarda daromad va ijtimoiy badallar ustun bo'lsa, rivojlanayotgan yoki o'tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlarda iste'mol soliqlari va korporativ tushumlar nisbatan katta o'rin egallaydi. O'zbekistonning hozirgi fiskal tizimi iqtisodiy islohotlar sharoitida daromadlar barqarorligini saqlashga qaratilgan pragmatik model sifatida baholanishi mumkin. Biroq uzoq muddatli istiqbolda faqat egri soliqlarga nisbatan yuqori tayanish yetarli bo'lmaydi. Soliq bazasini diversifikatsiya qilish, mahalliy byudjetlar daromad mustaqilligini kuchaytirish, mol-mulk va yer soliqlari samaradorligini oshirish hamda progressiv fiskal instrumentlardan oqilona foydalanish zarur bo'ladi.

XULOSA

Soliqlarning byudjetdagi roli faqat ularning ulushi bilan emas, balki soliq ma'murchiligi sifati bilan ham belgilanadi. O'zbekistonda soliq tushumlari prognozining oshirib bajarilishi fiskal boshqaruv va yig'im intizomi kuchayib borayotganini anglatadi. Demak, byudjet barqarorligini mustahkamlashda faqat stavkalarni o'zgartirish emas, balki ma'murchilikni takomillashtirish, raqamlashtirish, soliq bazasini kengaytirish va yashirin iqtisodiyotni qisqartirish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, tadqiqot O'zbekistonda soliqlar davlat byudjetining asosiy moliyaviy manbai bo'lib qolayotganini, biroq ularning tarkibiy tuzilmasini yanada muvozanatlashtirish zarurligini ko'rsatdi. Uzoq muddatli fiskal barqarorlikni ta'minlash uchun egri soliqlarga nisbatan yuqori tayanishni bosqichma-bosqich kamaytirish, daromad soliqlari bazasini kengaytirish, mahalliy byudjetlarning daromad mustaqilligini oshirish hamda soliq tushumlarini diversifikatsiya qilish maqsadga muvofiqdir. Shunday yondashuv O'zbekistonning fiskal tizimini yanada barqaror, moslashuvchan va ijtimoiy jihatdan muvozanatli qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. O'RQ-599-son, 30 dekabr 2019 yil. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi — LEX.UZ.
2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. State budget revenues: 2024 year, 1st quarter. Rasmiy statistika materiali, gov.uz portali.

3. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Information on the execution of the State Budget of the Republic of Uzbekistan for the 1st half of 2024. 2024 yil 29 iyul.
4. O'zbekiston Respublikasi Hukumati. Press conference on the Law of the Republic of Uzbekistan "On the State Budget of the Republic of Uzbekistan for 2024". 2023 yil 2 noyabr.
5. OECD. Revenue Statistics 2025. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2025. Ushbu nashrda 2023 yil bo'yicha yakuniy, 2024 yil bo'yicha dastlabki soliq tushumlari ma'lumotlari berilgan.
6. OECD. Revenue Statistics 2025: Highlights Brochure. Paris: OECD Publishing, 2025. OECD mamlakatlari bo'yicha soliq-YAIM nisbati va umumiy fiskal tendensiyalar sharhi.
7. OECD. Revenue Statistics 2025 – France. Country Note. Paris: OECD Publishing, 2025.
8. OECD. Revenue Statistics 2025 – Germany. Country Note. Paris: OECD Publishing, 2025. Mazkur country note Revenue Statistics 2025 to'plami tarkibiga kiradi.
9. OECD. Revenue Statistics 2025 – Korea. Country Note. Paris: OECD Publishing, 2025. .

INNOVATIVE
ACADEMY